

SKLON K SPOTREBE V SEKTORE DOMÁCNOSTÍ NA SLOVENSKU

Anna VLADOVÁ, Národná banka Slovenska, Bratislava

---

1. Úvod

V uplynulých dvoch desaťročiach krajiny OECD zaznamenali permanentný rast preferencií spotreby na úkor úspor v sektore domácností. Sklon k spotrebe vzrástol aj v krajinách s vysokou mierou sporivosti, napríklad v Japonsku. Slovensko patrilo ku krajinám s najvyšším a najrýchlejšie rastúcim sklonom k spotrebe. V skupine krajín s porovnateľnou metodikou výpočtu dosiahlo druhé najrýchlejšie tempo rastu spotrebných preferencií po Maďarsku a sklon slovenských domácností k spotrebe sa ocitol na druhej najvyššej priečke po Veľkej Británii. Kým v roku 1993 slovenské domácnosti použili na financovanie spotrebných výdavkov 87 %, v roku 2004 spotrebovali 94 % disponibilného dôchodku.

Cieľom state je opísať dôvody intertemporálnej substitúcie medzi spotrebou a úsporami v sektore domácností na Slovensku. V nasledujúcej časti je uvedené metodické vymedzenie analyzovaného ukazovateľa sklonu k spotrebe a jeho vývoj v období rokov 1993 až 2004. Tretia časť poskytuje stručný prehľad všeobecných faktorov posilňovania sklonu k spotrebe, ako aj faktorov, špecifických pre tranzitívne krajiny s modifikovaným dopadom na slovenskú ekonomiku. Vo štvrtej časti je analyzovaný vývoj disponibilného dôchodku na Slovensku ako určujúceho faktora spotreby so zameraním na vysvetlenie zlomov vo vývoji spotrebných preferencií. Okrem autentických príčin sa príspevok venuje aj metodickým prístupom, ktoré mohli mať dopad na rast štatisticky kvantifikovaného sklonu k spotrebe. Posledná časť je zhrnutím základných zistení. Vývoj sklonu k spotrebe je potrebné sledovať z viacerých dôvodov. V malej otvorenej ekonomike môže nadmerný sklon k spotrebe v období dostatočného rastu disponibilných dôchodkov spôsobiť inflačné tlaky alebo prostredníctvom spotrebných dovozov ohroziť vonkajšiu rovnováhu. V období významného výpadku disponibilných príjmov môže zotrvačnosť vysokej úrovne spotrebného sklonu znížiť bohatstvo domácností, ak bude nadmerná spotreba financovaná zvýšením pasív a/alebo redukciou nadobudnutých aktív. Monitorovanie sklonu k spotrebe v sektore domácností si vyžaduje osobitnú pozornosť najmä v období zvyšovania pasív v dôsledku rastúcej úverovej záťažnosti domácností.

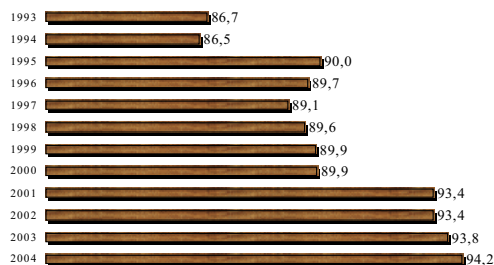
2. Metodické vymedzenie sklonu k spotrebe

Sklon k spotrebe v sektore domácností vyjadruje, akú časť príjmov, ktoré domácnosti dostanú k dispozícii v bežnom roku, minú na spotrebu; rezíduum predstavujú hrubé úspory. Na kvantifikáciu sektorového sklonu k spotrebe boli použité definíčné vymedzenia, vychádzajúce z národných štvrťročných účtov tvorby a použitia dôchodkov domácností v bežných cenách. Do sektora domácností patria spotrebiteľia a vlastníci nekorporatívnych podnikov, t.j. fyzické osoby nezapísané v obchodnom registri, fyzické osoby podnikajúce na základe iného ako živnostenského zákona a samostatne hospodáriaci roľníci nezapísaní v obchodnom registri. Príjem je definovaný ako hrubý disponibilný dôchodok, teda tá časť bežných príjmov domácností

(najmä mzdy, náhrady mzdy, prijaté úroky, sociálne dávky), ktorá zostane domácnostiam po úhrade bežných výdavkov iným sektorom (najmä dane a poisťné odvody). Hrubý disponibilný dôchodok je vlastným zdrojom financovania spotreby alebo akumulácie hrubých úspor. Pod spotrebou sa rozumejú výdavky na konečnú spotrebu domácností, t.j. na výrobky a služby, ktoré sa používajú na priame uspokojenie individuálnych potrieb, bytové služby vlastníkov obydľí, naturálne dôchodky, materiály a práce spojené s malými opravami, predmety dlhodobej spotreby, ktoré nie sú považované za hrubý fixný kapitál, finančné služby a poplatky, platby za povolenia a nákup produkcie za ekonomicky nevýznamné ceny.

Z takto definovaných údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky v rokoch 1993¹⁾ až 2004 vyplýva, že sklon k spotrebe na Slovensku vzrástol o 7 percentuálnych bodov až na úroveň 94,2 %. Zvyšovanie spotrebných preferencií prebiehalo skokovými zmenami, pričom obdobiami zlomu boli roky 1995 a 2001.

Graf 1
Sklon k spotrebe v sektore domácností na Slovensku (v %)

Prameň: Štatistický úrad SR, vlastné prepočty.

3. Faktory posilňovania sklonu k spotrebe

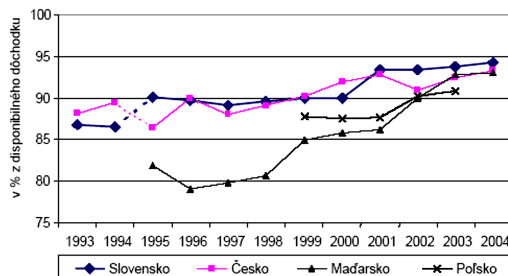
Všeobecne bolo identifikovaných množstvo vysvetľujúcich príčin intertemporálnej substitúcie medzi spotrebou a úsporami. Najčastejšie uvádzané možno rozdeliť do troch skupín. Prvú skupinu tvoria ekonomické faktory, ktoré v ostatných desaťročiach posilňovali sklon k spotrebe. Boli to predovšetkým deficity verejných rozpočtov, zavádzanie štátnych systémov účelových podpôr vybraným sociálnym skupinám, napríklad študentské úvery, ďalej štátna podpora rozvoja hypotekárneho financovania bývania, ale aj relatívne rýchly rast bohatstva domácností, pričom pocit majetnosti vyvoláva prospotrebné nálady. Druhá skupina je súhrnom ekonomických faktorov, ktoré v uplynulom období pôsobili na posilnenie spotreby z opačnej strany – oslabením motivácie sporiť. Patrí sem rozvoj systémov sociálneho, predovšetkým penzijného zabezpečenia, ktoré svojím sporivým charakterom nahrádza sporenie domácností, ako aj rozvoj iných systémov stabilizácie dôchodkov, napríklad poistenie farmárov alebo neživotné poistenie. Do tejto skupiny možno zaradiť aj menovopolitický inštrument v podobe znižovania úrokových sadzieb. Empirické štúdie spravidla potvrdzujú názor, že znižovanie úrokových sadzieb spôsobuje pokles sklonu k úsporám. V prostredí klesajúcich úrokových sadzieb domácnosti majú tendenciu odkláňať sa od sporenia, a to z dôvodu očakávaných nižších výnosov z vkladov. Do tretej skupiny možno zaradiť neekonomické faktory s jednostranným alebo obojstranným vplyvom na roz-

1) Hodnotenie vývoja je obmedzené dostupnosťou štatistických údajov za Slovensko od roku 1993.

hodovanie domácností o použitie disponibilných dôchodkov. Oslabenie úspor a súčasne posilnenie spotreby mohlo byť dôsledkom meniacej sa vekovej štruktúry obyvateľstva. Zároveň sa zmenil postoj domácností k dlhu, domácnosti sa prispôbujú psychológii dlhu. Literatúra uvádza aj ďalšie psychologické podnety a sociologické hypotézy prevažne s regionálnou alebo národnou platnosťou. Pri pohľade na rastúci sklon k úsporám je nutné si uvedomiť, že rozbeh pôsobenia všetkých uvádzaných faktorov bol v prípade Slovenska a ďalších tranzitívnych krajín akumulovaný v kratšom období, prakticky v priebehu jedného desaťročia.

V tranzitívnych ekonomikách navyše pôsobili špecifické faktory posilňovania spotrebných preferencií s národne modifikovanými dopadmi. Predovšetkým tu bola dlhodobá snaha domácností dobehnúť hlboký prepád spotreby, ktorý poznamenal počiatky transformačného procesu začiatkom 90-tych rokov. V regióne strednej Európy bol prepád súkromnej spotreby po roku 1990 najvýraznejší na Slovensku. A to aj pokiaľ ide o hĺbku, meranú objemom spotreby, aj pokiaľ ide o dĺžku, meranú dobou dobiehania predtransformačnej úrovne. Spotreba slovenských domácností štartovala z nižšej východiskovej úrovne a snaha dobehnúť jej hlbší prepád vyústila do vyššieho národného sklonu už začiatkom transformácie. Doba dobiehania predtransformačnej úrovne spotreby na Slovensku však bola aj napriek vysokému sklonu k spotrebe dlhšia ako v ostatných krajinách v regióne. Súkromná spotreba tu dosiahla reálnu úroveň roka 1989 až v roku 2002, zatiaľ čo v Poľsku v roku 1994, v Českej republike v roku 1995 a v Maďarsku v roku 2000. Predĺženie bolo zapríčinené predovšetkým administratívnym brzdením spotreby, vrátane dlhotrvajúceho procesu deregulácie cien, rozloženého do dlhšieho obdobia. Svoju rolu pravdepodobne zohrala aj vyššia miera pesimizmu slovenskej spoločnosti. Sklon k spotrebe má tendenciu rásť v období, keď sa obyvateľstvo necíti byť ohrozené budúcim vývojom, jeho očakávania príjmovej a celkovej ekonomickej situácie sa zlepšujú a nie je nutné šetriť v očakávaní horšej situácie. Sociologické prieskumy v uplynulých rokoch ukázali, že obyvatelia Slovenska so svojím pesimistickým hodnotením momentálnej a očakávanej všeobecnej situácie predčili porovnateľné krajiny; vysokú mieru pesimizmu sa podarilo preklenúť až v roku 2004. Dlhodobo pretrvávajúce negatívne postoje slovenského obyvateľstva korešpondujú s jeho 6-ročnou zotrvačnosťou sklonu k spotrebe (v období 1995 – 2000 na úrovni do 90 %), pomerne atypickou nielen v regióne, ale aj v rámci krajín OECD.

Graf 2
Vývoj sklonu k spotrebe v stredoeurópskom regióne*

Prameň: Národné štatistické úrady.

*prerušované čiary vyjadrujú neúplnú konzistentnosť údajov v rokoch 1993 – 1994 s údajmi v rokoch 1995 – 2004.

Vysoký sklon k spotrebe a dlhá doba dobiehania predtransformačnej úrovne spotreby mali spoločného menovateľa, a síce príjmovú poddimenzovanosť sektora domácností. V rámci krajín EÚ Slovensko vykazuje jeden z najnižších podielov kompenzácií zamestnancov na HDP, teda odmien za prácu zamestnancov na úhrne národohospodárskych dôchodkov. Obvyklé rozdelenie dôchodkov v krajinách eurozóny vychádza v prospech zamestnancov - na jednotku podnikateľského dôchodku pripadá viac ako jednotka odmien zamestnancom (1,3 : 1). Na Slovensku bol a je tento pomer obrátený v prospech podnikateľov (v roku 2004 predstavoval 0,8:1²⁾. Keďže odmeny za prácu sú určujúcim zdrojom dôchodkov domácností (pričom časť z nich sa odvádza do sektora verejnej správy formou daní a na Slovensku relatívne vysokých sociálnych odvodov), práve v obrátenom rozdelení národohospodárskych dôchodkov pramení príjmová poddimenzovanosť slovenských domácností. Dôsledkom nízkej účasti zamestnancov na rozdelení dôchodkov bol nízky podiel konečnej spotreby domácností na hrubom domácom produkte, jeden z najnižších v krajinách Európskej únie. Vývoj sklonu k spotrebe v celom hodnotenom horizonte len pomáhal udržiavať určitú úroveň spotreby v sektore domácností bez toho, aby sa zvýšil podiel potrebnej zložky na tvorbe HDP. Relatívne vysoký sklon k spotrebe ako sprostredkovateľ medzi príčinou – objemom dôchodkov a následkom – objemom spotreby nebol primárne zapríčinený nadmernou spotrebou. Možno sa prikloniť k tvrdeniu, že vyplynul z príjmovej nedostatočnosti sektora domácností. Súkromná spotreba v prostredí obmedzeného rastu dôchodkov bola prioritne zameraná na nákupy tovarov dennej a bežnej spotreby a ani rast sklonu k spotrebe nespôsobil zásadné štrukturálne posuny v spotrebe smerom k luxusným výrobkom a službám. Takáto podstata vyššej úrovne sklonu k spotrebe zároveň do určitej miery vysvetľuje aj neexistenciu dopytových tlakov na infláciu v doterajšom menovopolitickom vývoji na Slovensku.

4. Financovanie súkromnej spotreby z disponibilného dôchodku

Za hlavnú vysvetľujúcu premennú súkromnej spotreby v socioekonomických podmienkach Slovenska považujeme hrubý disponibilný dôchodok (ďalej " disponibilný dôchodok"). Objem úverov ako ďalšia vysvetľujúca premenná prichádza do úvahy až po ukončení reštrukturalizácie a privatizácie bankového sektora (ktorá prebehla v rokoch 1999 – 2002), aj to len pre obmedzenú časť spotrebiteľov. Príčiny zmien v sklone k spotrebe treba v prvom rade hľadať v zmenách disponibilného dôchodku. V obdobiach výpadkov jeho tvorby (1995, 2001, 2003), keď disponibilný dôchodok dosiahol na vývojovej krivke svoje krátkodobé dno, domácnosti zvýšili sklon k spotrebe, aby udržali plynulú spotrebu. To by mohlo dokumentovať snahu domácností o zachovanie stabilizovaného tempa spotreby v dlhom období a orientáciu na nominálny objem spotreby.

Výpadok disponibilného dôchodku v roku 1995 bol spôsobený nárastom bežných výdavkov, najmä zvýšením odvodového a daňového zaťaženia hrubých príjmov, ale aj zvýšením dobrovoľného poistného (Metodická poznámka I). Sektor verejnej správy a sektor finančných inštitúcií odčerpali potenciálne zdroje úspor a domácnostiam zostal k dispozícii na ďalšie použitie nižší objem finančných prostriedkov. Rastúci rozsah zákonných a dobrovoľných foriem poistenia mohol, okrem zníženia objemu disponibilných finančných prostriedkov, oslabiť motiváciu sporiť. Funkciu stabilizácie dôchodkov v očakávaných aj neočakávaných životných situáciách prevzali štátom zriadené inštitúcie (Sociálna poisťovňa, zdravot-

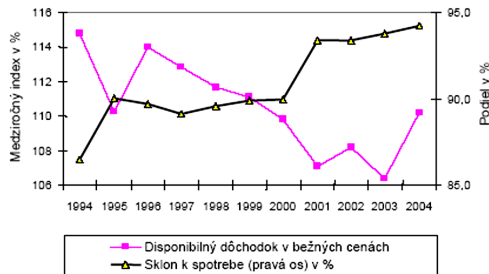
---

2) Obrátené rozdelenie dôchodkov je možné na Slovensku udržiavať aj v dôsledku vysokej miery nezamestnanosti, jednej z najvyšších v EÚ.

né pois•ovne), zamestnávateľ (príspevky zamestnancovi na starobný dôchodok) a súkromné finančné inštitúcie.

Graf 3

Vývoj disponibilného dôchodku a sklonu k spotrebe

Prameň: Štatistický úrad SR, vlastné prepočty.

Metodická poznámka I.

Národné účtovníctvo podľa metodiky ESA95 rozlišuje tieto druhy poistenia:

1. Všeobecné sociálne a zdravotné poistenie je organizované podľa zákona. Na účte tvorby disponibilného dôchodku sa príspevkov započíta v bežných príjmoch (je súčasťou odmien zamestnancov) a v bežných výdavkoch (je súčasťou sociálnych príspevkov, platených zamestnancami). Platby, plynúce domácnostiam, sú súčasťou bežných príjmov.

2. Príhodové poistenie, organizované na zmluvnom základe, sa vzahujú na krytie rizík a škôd, ktoré vznikajú napríklad z prevádzky motorových vozidiel, vplyvom krádeží alebo živelných pohrôm na majetku alebo zdraví občana. Na účte tvorby disponibilného dôchodku sú platby na príhodové poistenie súčasťou bežných výdavkov, platby z poistných plnení domácnostiam súčasťou bežných príjmov.

3. Životné poistenie, organizované na princípe dobrovoľnosti, je považované za formu úspor. Premieťa sa v zmene finančných aktív a pasív na finančnom účte. Na účte tvorby disponibilného dôchodku sa zaznamenajú len úroky, ktoré patria používateľom životného poistenia.

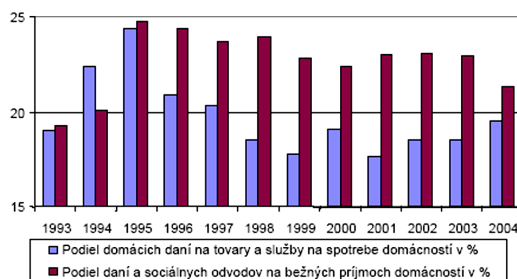
4. Dôchodkové pripoistenie, ktoré má charakter adresnosti, má v národných účtoch špecifické postavenie. Na účte tvorby disponibilného dôchodku sú platby dôchodkovej pois•ovni súčasťou bežných výdavkov (ako sociálne dávky) a vyplatené dôchodky v bežných príjmoch (ako sociálne dávky). Fondy dôchodkových pois•ovní sú však finančným aktívom sektora domácností. Pretože domácnosti sú vlastníkom rezerv dôchodkových fondov, je potrebné rozdiel medzi zaplatenými príspevkami a vyplatenými čiastkami pripočítať k HDD domácností.

Platby domácností na určitý druh poistenia možno chápať buď ako úspory, alebo ako bežné výdavky. Zvýšenie tých druhov poistenia, ktoré majú charakter bežných výdavkov, môže spôsobiť jednorazový rast sklonu k spotrebe (za iných podmienok nezmenených sa zvýši podiel nezmenenej spotreby na zníženom disponibilnom dôchodku). Pritom zvýšené odvody na poistné nemajú charakter spotreby a môžu dokonca súvisieť s nespotrebnými - investičnými aktivitami domácností. Napríklad odkupovanie bytov do osobného vlastníctva vytvára potenciál rastu príhodového poistenia nehnuteľností, masívna obnova vozového parku zas potenciál rastu príhodového poistenia prevádzky motorových vozidiel.

Okrem daňového a odvodového zaťaženia príjmov a efektov dobrovoľného poistenia sa zvýšilo aj daňové zaťaženie spotreby. Nepriame dane dosiahli historicky najvyšší podiel z objemu súkromnej spotreby v dôsledku preradenia vybraných tovarov a služieb do skupiny s vyššou sadzbou dane z pridanej hodnoty. Nepriame dane ako súčasť spotrebiteľskej ceny vchádzajú do konečnej spotreby domácností, preto časť posunu spotrebného sklonu možno pripísať plateniu vyšších nepriamych daní. V nadväznosti na uvedené rozpočtové opatrenia možno konštatovať, že v zlomovom roku 1995 bol posun spotrebného sklonu o 3 percentuálne body z 87 % na 90 % v prevažnej miere vynútený, a to zvýšením daňového a odvodového zaťaženia domácností.

Graf 4

Vývoj daňového a odvodového zaťaženia sektora domácností

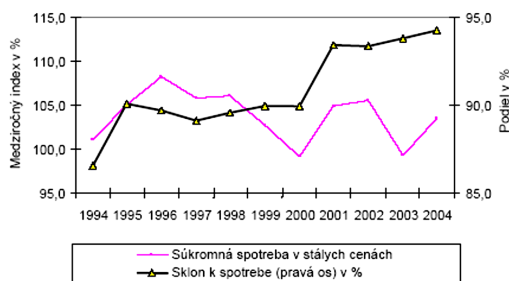

Prameň: Štatistický úrad SR, vlastné prepočty.

Po odoznení faktorov roka 1995 sa sklon k spotrebe nevrátil na pôvodnú úroveň. Zotrvával na zvýšenej, relatívne stabilizovanej úrovni, a to aj napriek zintenzívnenému pôsobeniu menovopolitického faktora, ktorý mal teoreticky motivovať domácnosti k nespotrebnému použitiu dôchodkov, teda k tvorbe úspor. V dôsledku nadmerného dopytu verejného sektora začiatkom roka 1997 začali rásť úrokové sadzby z korunových vkladov. Z priemernej úrovne 6,7 % v roku 1996 vzrástli na 8 % v roku 1997, čo podporilo tvorbu bankových vkladov a obmedzilo spotrebné nákupy obyvateľov. Mierne zníženie sklonu k spotrebe o 1 percentuálny bod však bolo iba prechodnou reakciou domácností na vývoj úrokových sadzieb, neznamenalo korekciu vo vývoji. Úrokové sadzby z korunových vkladov v nasledujúcich dvoch rokoch (1998 a 1999) presiahli úroveň 10 %. Prejavili sa rastom objemu úrokových výnosov z vkladov, ale neposilnili tendenciu domácností šetriť, meranú sklonom k úsporám. Návrat spotrebných preferencií k hranici blízkej 90 % bol dôsledkom devalvačných očakávaní a citlivého vnímania nadmernej volatility nominálneho výmenného kurzu v tomto období. Po 6-ročnom období stabilizácie, **v roku 2001** došlo opäť k výpadku disponibilného dôchodku a sklon k spotrebe vzrástol o ďalších 3,5 percentuálneho bodu na 93,4 %. Na zabezpečenie dlhodobej plynulej úrovne spotreby, teda na korekciu výpadku disponibilného dôchodku, by bolo postačujúce, keby sa sklon k spotrebe zvýšil na 92,2 %. Skutočne dosiahnutý sklon k spotrebe v tomto prípade riešil navyše aj uspokojenie potlačenej spotreby z predchádzajúceho roka (cenové deregulácie v roku 2000 spôsobili prepád reálnej spotreby, ktorú sa domácnosti snažili dobehnúť v roku nasledujúcom).

Graf 5

Vývoj reálnej súkromnej spotreby a sklonu k spotrebe

Prameň: Štatistický úrad SR, vlastné prepočty.

Efekt potlačenej spotreby a výpadku disponibilného dôchodku bol prepojený aj s faktormi dobrovoľnej preferencie spotreby. Dôvody inertného zvýšenia sklonu k spotrebe možno nájsť v širších dôchodkových a majetkových možnostiach sektora domácností. V roku 2001 domácnosti získali dodatočné prírastky hotovostných prostriedkov vo forme vyplatených úrokov z privatizačných dlhopisov, ktoré emitoval Fond národného majetku. (Na účet tvorby disponibilného dôchodku boli úroky z privatizačných dlhopisov pripísané ešte v roku 1999, ale navýšenie disponibilného dôchodku z tohto titulu nebolo významné.) Krach bankových subjektov v tom istom roku mohol tiež dočasne oslabiť tendencie domácností sporiť a podporiť preferenciu spotreby a okrem toho spôsobil náhlu zmenu bezhotovostných vkladov v skrachovaných bankách na hotovostné výplaty z uplatnených pohľadávok. Aj keď išlo o objemovo nevýznamné efekty, mohli podporiť inertný sklon k spotrebe.

Okrem uvedených jednorazových faktorov na sektor domácnosti začali pôsobiť prospotrebné impulzy dlhodobejšieho charakteru. Predovšetkým nástup nadnárodných obchodných spoločností naštartoval, počnúc rokom 2001, proces dynamickej spotrebnej konvergencie, keď umožnil prenos spotrebiteľských návykov, nákupných zvyklostí a životných štýlov vyspelých krajín na Slovensko. Novovytvorené prvky spotrebiteľského trhu (účinné marketingové podnety predaja, predaj spojený s doplnkovými službami a voľnočasovými aktivitami, rozšírenie predajnej plochy) v kombinácii s politikou nízkych cien vytvárali silné tlaky na rast spotrebiteľských preferencií. Sklon k spotrebe v tomto období mohol byť ovplyvnený aj rastúcim pocitom bohatstva, ktorý súvisel s možnosťami dosahovania latentného kapitálového zisku (Metodická poznámka II.)

Metodická poznámka II.

Kapitálový zisk je generovaný cenovým vývojom aktív. V prípade rastu cien aktív (finančných alebo fixných) môžu domácnosti dosahovať latentný (nerealizovaný) kapitálový zisk z ich vlastníctva alebo realizovaný kapitálový zisk z ich predaja. Tento druh príjmov nie je na účte tvorby disponibilného dôchodku zaznamenaný. Tvorbu disponibilného dôchodku však ovplyvňujú dane z realizovaného kapitálového zisku - znižujú disponibilný dôchodok. Krajina, ktorej domácnosti získavajú významné kapitálové zisky, môže vykazovať rast sklonu k spotrebe iba ako výsledok zdaňovania týchto kapitálových ziskov (za ostatných podmienok nezmenených rastie podiel nezmenenej spotreby na zníženom disponibilnom dôchodku).

Okrem štatistického prístupu možno rast sklonu k spotrebe v období rastu kapitálových ziskov zdôvodniť majetkovým efektom. S rastom bohatstva v sektore domácností rastie sklon k spotrebe, klesá sklon k úsporám. Ak domácnostiam rastie hodnota aktív bez výrazného rizika vzniku cenovej bubliny, potom pokles sklonu k úsporám nie je dôvodom na obavy zo vzniku nerovnováh v ekonomike.

Prvotné predpoklady na dosahovanie kapitálového zisku vytvoril nadobudnutý rozsah vlastníctva fixných aktív v sektore domácností. Rýchlo rastúci objem nehnuteľností vo vlastníctve domácností bol v doterajšom období v prevažnej miere zabezpečený prevodom nehnuteľností z iných sektorov (z bytových družstiev a od štátu). Vidiecky charakter Slovenska s vysokým podielom rodinných domov vo vlastníctve domácností a dlhodobý proces masívneho odkupovania bytov do osobného vlastníctva (od zákonnej úpravy v roku 1993) vyústil do stavu, ktorý zaraďuje Slovensko (v stredoeurópskom regióne spolu s Maďarskom) ku krajinám s najvyšším podielom bytov vo vlastníctve domácností. Kým v roku 1991 tvorili byty vo vlastnom dome alebo v bytovom dome v osobnom vlastníctve necelých 50 %, v roku 2001 to už bolo 74 % z počtu trvale obývaných bytov na Slovensku.³⁾ Pritom v roku 2001 došlo k výraznejšiemu zvýšeniu podielu obyvateľstva bývajúcего vo vlastnom byte. Prírastok fixných aktív a s tým súvisiaci pocit bohatstva v sektore domácností mohol mať sám osebe podporný vplyv na udržiavanie relatívne vysokého sklonu k spotrebe, ako aj na jeho pozvoľný rast od roku 2001.

Od roku 2001 sa začali dynamicky zvyšovať ceny nehnuteľností a súčasne sa rozbehol systém hypotekárneho financovania bývania. Trhová hodnota fixných aktív vo vlastníctve domácností sa vďaka rastúcim cenám nehnuteľností znásobovala a domácnostiam sa zvyšoval latentný zisk z vlastníctva nehnuteľností. Pociť bohatstva mohol podporiť rast spotrebných preferencií. S nástupom úverového financovania bývania sa rozšírili možnosti investovania do nehnuteľností. Úvery na bývanie boli doposiaľ prednostne použité na prefinancovanie rastúcej ceny existujúcich bytových jednotiek. Financovali teda presun fixných aktív v rámci sektora domácností bez zvýšenia ich objemu. Konečným výsledkom nebol zrýchlený rast investícií v sektore, ale rast kapitálového zisku a následný rast sklonu k spotrebe. Predajom vlastnej nehnuteľnosti domácnosť dosiahla kapitálový zisk od inej domácnosti, ktorá kúpu financovala z úverových zdrojov. Realizovaný kapitálový zisk mohol zvýšiť sklon k spotrebe v prípade bývalého vlastníka nehnuteľnosti (ktorému sa zvýšili finančné príjmy v dôsledku kapitálového zisku), ale aj v prípade súčasného vlastníka aktíva (ktorému sa nadobudnutím nehnuteľnosti zvýšila hodnota fixných aktív).

Na sklon k spotrebe v tomto období mohli mať vplyv aj štrukturálne zmeny v bežných príjmoch domácností, predovšetkým rast podielu podnikateľských príjmov na úkor príjmov zo zamestnania. Rast príjmov z podnikania domácností ako vlastníkov nekorporatívnych podnikov súvisel so zvyšovaním počtu samozamestnávateľov a so zlepšovaním ich finančného hospodárenia. Rast počtu samostatne zárobkovo činných osôb mohol prispieť k rastu národného sklonu k spotrebe, najmä ak zohľadníme údaje štatistiky rodinných účtov. Tá vykazuje vyšší sklon k spotrebe⁴⁾ v skupine samostatne zárobkovo činných osôb ako v skupine zamestnancov (v roku 2001 o 3 percentuálne body). Pôsobenie inertných faktorov roka

3) V krajinách Európskej únie sa podiel bytov v osobnom vlastníctve pohybuje približne od 40 % do 76 %, pričom krajiny eurozóny tendujú k nižšej hranici a krajiny mimo eurozóny k vyššej hranici.

4) Modifikovaný sklon k spotrebe, vypočítaný z údajov štatistiky rodinných účtov analogickým spôsobom ako v národnom účtovníctve.

2001, s výnimkou jednorazových efektov, pretrvalo do konca hodnoteného obdobia.

V roku 2004 sa sklon k spotrebe zvýšil o ďalších 0,4 percentuálneho bodu na 94,2 %. Zatiaľ čo v dovtedajšom období jeho rast súvisel s výpadkom disponibilného dôchodku, prvýkrát od roku 1993 sa spotrebné preferencie zvýšili súčasne s nárastom zdrojového dôchodku. Disponibilný dôchodok vzrástol v dôsledku obnoveného rastu bežných príjmov a ich nižšieho daňového zaťaženia. V bežných príjmoch sa zvýšili odmeny zamestnancov, v rámci ktorých sa pravdepodobne prejavili prvé dopady oddialovania veku odchodu do dôchodku. Čas zamestnaných totiž zostala naďalej poberať vyššie pracovné príjmy namiesto nižších starobných dôchodkov. Daňové a odvodové zaťaženie príjmov pokleslo na najnižšiu úroveň od roku 1995. V obdobiach extrémnych úrovní daňového a odvodového zaťaženia príjmov, keď maximum bolo dosiahnuté v roku 1995 a minimum v roku 2004, domácnosti reagovali rovnako – zvýšením sklonu k spotrebe. Rozdielne boli východiská, z ktorých pochádzal impulz. Zatiaľ čo v roku 1995 domácnosti vyšším sklonom k spotrebe riešili vynútenú nedostatočnosť príjmu v bežnom roku, v roku 2004 vynútenú nedostatočnosť spotreby, a to z predchádzajúceho roka (v dôsledku cenových deregulácií v roku 2003 došlo opäť k prepadu reálnej spotreby). Vzhľadom na očakávaný dostatočný rast disponibilného dôchodku v tomto roku a odoznenie deregulačných cenových opatrení možno predpokladať, že sklon k spotrebe v roku 2004 zaznamenal svoj vrchol.

5. Zhrnutie

V horizonte uplynulého desaťročia bol rast spotrebného sklonu v tranzitívnych stredoeurópskych krajinách, vrátane Slovenska, prirodzeným dôsledkom spoločenského posunu od neistôt transformačného obdobia k stabilizácii ekonomických a politických podmienok v regióne a upevneniu jeho pozície v európskom priestore.

Relatívne vysokým sklonom k spotrebe si Slovensko od začiatku transformačného obdobia zabezpečovalo dobiehanie predtransformačnej úrovne súkromnej spotreby, ktorej prepad po roku 1989 bol zo všetkých krajín strednej Európy najvýraznejší. Aj napriek vyššiemu sklonu k spotrebe bola doba dobiehania na Slovensku najdlhšia.

Vysoký sklon k spotrebe a dlhá doba dobiehania predtransformačnej úrovne spotreby mali spoločného menovateľa, a to príjmovú poddimenzovanosť sektora domácností. V medzinárodnom porovnaní Slovensko vykazuje jeden z najnižších podielov kompenzácií zamestnancov na HDP. Dôsledkom nízkej účasti zamestnancov na rozdelení národohospodárskych dôchodkov bol nízky podiel súkromnej spotreby na HDP. Vysoká úroveň a rast sklonu k spotrebe len pomáhal udržiavať plynulú spotrebu v sektore domácností bez toho, aby sa zvýšil podiel spotrebnej zložky na tvorbe HDP.

Vo vývoji sklonu k spotrebe treba odlíšiť obdobie vynúteného a obdobie dobrovoľného rastu. V hodnotenom období bol rast sklonu v prevažnej miere vynútený, a to z dôvodu náhleho výpadku disponibilného dôchodku v bežnom roku, alebo z dôvodu neuspokojenej spotreby v predchádzajúcom roku. Impulzy dobrovoľného rastu sklonu k spotrebe možno identifikovať od roku 2001 s najvýraznejším prejavom v rokoch 2001 a 2004.

Významným faktorom vysokého sklonu k spotrebe na Slovensku bola možnosť dosahovania kapitálového zisku z fixných aktív v sektore domácností. S rastom ceny nehnuteľností sa domácnostiam zvyšoval latentný zisk z *vlastníctva* nehu-

teľnosti a s nástupom úverového financovania bývania sa zvyšoval realizovaný zisk z *predaja* nehnuteľností.

Miera inflácie bola v pozícii kauzálnej veličiny, ktorá s časovým oneskorením pôsobila na sklon k spotrebe. Nepreukázala sa ako dôsledková veličina - rast sklonu k spotrebe nespôsoboval následné zvyšovanie spotrebiteľských cien.

Zvlášť citlivo domácnosti vnímali zmeny daňového a odvodového zaťaženia príjmov a daňového zaťaženia spotreby. V obdobiach extrémnych úrovní daňového a odvodového zaťaženia príjmov, keď maximum bolo dosiahnuté v roku 1995 a minimum v roku 2004, domácnosti reagovali rovnako – zvýšením sklonu k spotrebe.

Vo zvýšenom sklone k spotrebe možno identifikovať nielen autentické dôvody zvýšenej preferencie spotreby, ale aj metodické vplyvy výpočtu sklonu k spotrebe. Napríklad rast platieb na neživotné poisťné, ktoré nemajú charakter spotreby, štatisticky zvyšuje sklon k spotrebe.

Domácnosti sa prejavili ako vzad hľadiaci agenti, ktorých spotrebné správanie reflektovalo predchádzajúci vývoj. Vývoj sklonu k spotrebe dokumentoval snahu domácností o zachovanie stabilizovaného tempa spotreby v dlhom období a orientáciu na nominálny objem spotreby.

Literatúra

Artl J., Čutková J., Radkovský Š.: Analýza spotrební funkcie v podmínkách ČR. Praha, Česká národná banka 2001.

Audenis C., Hild F., Louvet C.: Measures of the Saving Ratio. Paris, Institut National de la Statistique et des Études Économiques 2002.

Bútorová Z., Gyárfášová O., Velšic M.: Aktuálne problémy Slovenska. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2004.

Dirschmid W., Glatzer E.: Determinants of the Household Saving Rate in Austria. Wien 2004.

MVRR SR: Vybrané údaje o bývaní na Slovensku. Bratislava, Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR 2003.

Morvay K.: Kvantitatívne výsledky transformácie do ukončenia integračného countdownu. In: *Slovenský mesačný spravodaj*. Bratislava, M.E.S.A. 10. Máj 2004, s. 23-26.

Morvay K.: Analýza distribúcie dôchodkov v SR. In: *Slovenský mesačný spravodaj*. Bratislava, M.E.S.A. 10. Október 2004, s. 21-22.

NBS: Správa o finančnej stabilite. Bratislava, Národná banka Slovenska 2004.

OECD: Comparability of Saving and Profit Ratios. Paris, National Accounts Experts Meeting 2003.

OECD: Economic Outlook database. Paris, OECD, www.olisnet.oecd.org.

ŠÚ SR: Mikrocenzus. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky 1990 – 2001, 2003.

ŠÚ SR: Štruktúra, príjmy a výdavky súkromných domácností SR. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky 1999 – 2004.

ŠÚ SR: Makroekonomické ukazovatele štvorročných národných účtov a pridaná hodnota. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky 2004.

ŠÚ SR: Národné účty SR. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky 1993 – 2002.

PROPENSITY TO CONSUME IN HOUSEHOLD SECTOR IN SLOVAKIA

Anna VLADOVÁ, National Bank of Slovakia, Imricha Karvaša 1, SK – 813 25 Bratislava (e-mail: anna_vladova@nbs.sk).

Abstract:

Slovakia is one of the countries with the highest and fastest propensity to consume in sector of households. In the development of propensity to consume we can distinguish the period of forced increase in consumer preferences and the period of voluntary increase. The forced increase was a result of one-off shortfall in the gross disposable income or the catching-up process in consumption after previous restriction a year before. The voluntary intertemporal substitution in consumption was affected by the expansion of supranational retail chains, massive dwelling transfer to private property, starting-up of housing loans, development of mandatory and voluntary insurance, increase in the number of the self-employed. Household gains from holding and sales of fixed assets was an important factor of the increase in propensity to consume. Not only autenthical reasons but also impact of methodology can be identified in increased propensity.

Keywords: propensity to consume, disposable income, intertemporal substitution in consumption, consumer convergence, capital gain, house prices, housing loans

JEL Classification: R 20, R 31